

Lathum

A N G E B I D

Historische Kring

Duiven - Groessen - Loo

DUIVEN

Groessen

Driepas

Jaargang 25 - nr. 3 - november 2008

COLOFON

DRIEPAS

verenigingsblad van de Historische Kring Duiven-Groessen-Loo
verschijnt drie à vier maal per jaar. Losse nummers € 2,50.

Redactie

W.F.W.M. van Heugten
Th.M.J. Jonker
M.M. Rebholz

Bestuur Historische Kring

H.F. Degen, secretaris (Duiven)
W.F.W.M. van Heugten, voorzitter (Duiven)
G.H. van Huren (Zevenaar)
T. Kooy, penningmeester (Duiven)

e-mailadressen

Th.M.J. Jonker@licenet.nl
w.f.w.vanheugten@licenet.nl

Secretariaat: Eilandplein 302, 6922 ER DUIVEN

Rabobank Duiven, rek.nr. 31.54.07.484

Postbank, rek.nr. 49.23.697

t.n.v. penningmeester Historische Kring, Duiven.

Het lidmaatschap van de Historische Kring kost € 13,- per jaar;

het partner- of gezinslidmaatschap € 5,20 extra per jaar.

Een abonnement op alleen DRIEPAS kost € 6,50 per jaar.

Leden en abonnees buiten de gemeenten Duiven, Zevenaar en Westervoort betalen
€ 3,50 extra als bijdrage in de verzend- en portokosten.

Opzeggen van lidmaatschap of abonnement uitsluitend schriftelijk vóór
1 december van het lopende jaar.

Uit de uitgave mag niets worden overgenomen zonder schriftelijke toestemming;
vooral en zonder bronvermelding.

ISSN: 0921-5549

DRIEPAS is een begrip uit de bouwkunst: drie elkaar snijdende cirkels die samen een driehoek vormen, veelvuldig toegepast in gotische kerkenvensters.

In godsdienstige zin symboliseert het de Drie-eenheid, hier in profane zin gebruikt als symbool voor de samenwerking van de kerkdorpen Duiven, Groessen en 't Loo.

INHOUD

DE KATHEDRAAL VAN DE LIEMERS	52
W.F.W.M. van Heugten	
DE BIEREWITSCHÉ TIENDE	60
Th.M.J. Jonker	
IJSGANG	68
W.A. Peters	
UIT DE KRANT VAN TOEN	69
Th.M.J. Jonker	
DE BEUGELBAAN VAN GROESSEN	70
W.F.W.M. van Heugten	
VERENIGINGSNIEUWS	71

De vijfentwintigste jaargang van Driepas is voltooid. Geen tromgeroffel, geen fanfare, geen spandoeken of guirlandes. Gewoon weer een nummer gevuld met allerlei zaken uit onze lokale geschiedenis. Gewoon is echter niet zo gewoon: we hebben al eerder laten blijken dat het de redactie steeds meer moeite kost voldoende kopij van niveau te verzamelen. Er komt een zorg bij: de redactie ziet uit naar versterking van de gelederen. Niemand kan verwachten dat Driepas nog een aantal jaargangen door dezelfde drie redactieleden wordt geleid. Re(di)geren is vooruitzien: wie neemt het redigeerstokje over?

Redactie

Uit de administratie blijkt dat 24 leden/abonnees nog niet aan hun verplichtingen voor 2008 hebben voldaan. Is de toegezonden acceptgiro onvindbaar? Neem dan contact op met de penningmeester (☎ 0316 267099).

DE KATHEDRAAL VAN DE LIEMERS

75 jaar nieuwbouw aan de kerk van Groessen

In de herfst van 1933 kwam de nieuwbouw van de St. Andreaskerk te Groessen gereed en daarmee kreeg deze kerk het uiterlijk dat ze nog steeds heeft: een lage toren uit de 12de eeuw met hoge spits, daarachter het 15de eeuwse schip en vervolgens een hoog schip met zijbeuken en andere verschillende aanbouwen waaronder de apsis en de sacristie. Kijkt men vanaf de Tempelstraat of vanaf de garage van Bedeaux dan ziet men een modern aandoend complex waarbij het middeleeuwse deel in het niet lijkt te vallen. (foto1). Deze nieuwbouw werd 75 jaar geleden, op woensdag 18 oktober 1933 plechtig geconsacreerd. Dit artikel gaat over de achtergronden die tot de nieuwbouw hebben geleid maar ook over de ideeën die dit gebouw maken tot wat het nu is.

Foto 1 Gezicht vanuit het zuiden op de kerk met de aanbouw van architect Hendrik Valk (1933) - coll. Hist. Kring.

Bouwgeschiedenis in vogelvlucht

De toren uit de tweede helft van de 12de eeuw vormt het oudste deel van de kerk. Daar tegenaan stond oorspronkelijk een eenvoudige zaalkerk met een zadeldak

waarvan de sporen binnen in de kerk tegen de toren nog te zien zijn. Deze zaalkerk moet in de 15de eeuw zijn afgebroken en vervangen door een gotisch schip afgesloten met een 5/8 priesterkoor. Op het einde van de 19de eeuw bleek deze kerk te klein en werd het gotische priesterkoor vervangen door een neogotisch dwarschip, ontworpen en gebouwd door de Arnhemse architect J.W. Boerbooms. Deze nieuwbouw met een neogotisch interieur kwam gereed in 1891 (foto 2 en

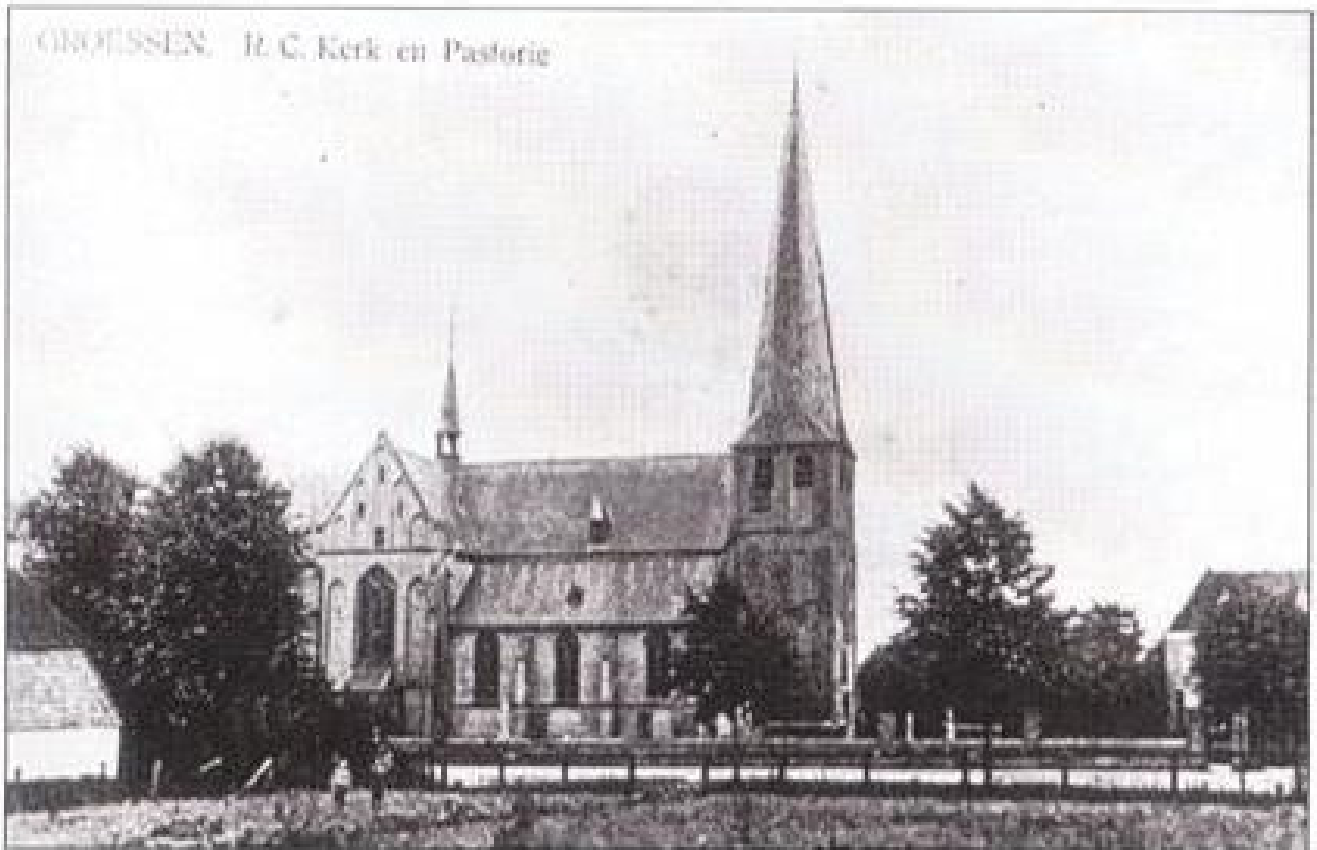

Foto 2 De Groessense kerk met het neogotische dwarschip van architect Boerbooms (1891) - coll. Hist. Kring.

3). Maar ook deze uitbreiding bleek al spoedig te weinig ruimte te bieden voor de groeiende bevolking. Die groei werd voornamelijk veroorzaakt door tuinders afkomstig uit Huissen. A.G. van Dalen noemt zesendertig gezinnen, die zich tussen 1890 en 1930 in Groessen vestigden⁽¹⁾. Dat waren in totaal 244 personen op een bevolking van ca. 1200 zielen in 1890, een toename dus met ca. 20%.

Plannen van architect Hendrik Willem Valk en pastoor Kruis

Om ruimte te winnen werd in 1921 de ingang verplaatst naar de plek aan de Dorpstraat waar hij thans – maar wel in een andere vorm - nog is. Bovendien

werd het derde vak van de noordelijke zijbeuk vergroot. Het meest zichtbaar was dat er een dakluik geplaatst werd op het dak van het schip en dat de wijzerplaat van het uurwerk werd verplaatst van een plek naast de galmgaten naar de spits.

Interieur R.K. kerk Groessen

Foto 3 Het neogotische interieur van de kerk vóór 1932/33 - coll. Hist. Kring.

Deze ingrepen bleken echter niet toereikend. Zes jaar later al, in 1927, vonden er eerste gesprekken plaats tussen de toen pas benoemde pastoor H.H. Kruis en architect Hendrik W. Valk uit 's-Hertogenbosch. De kerk zou uitgebreid moeten worden tot 866 zitplaatsen.

Ter voorbereiding voerde architect Valk ook een bouwhistorisch onderzoek uit. Hij had daarover geregeld overleg met J. Kalf van de Rijksdienst voor de Monumentenzorg.

Daarna lagen de voorbereidingen stil tot pastoor Kruis in 1931 de draad weer opnam⁽²⁾. Op 9 en 31 maart 1932 werden de plannen van Hendrik Valk verstuurd naar Monumentenzorg. Op 16 april kwam er een weinig bemoedigende reactie van deze rijksdienst. Verzocht werd met een 'aannemelijker plan' te komen. Bovendien werd in die brief gewezen op de 'zorgwekkende toestand van 's Lands middelen', die het verlenen van subsidies vrijwel geheel onmogelijk zou maken⁽³⁾.

Aanbesteding en begin van de bouw

Blijkbaar konden de plannen eenvoudig bijgesteld worden en de goedkeuring van Monumentenzorg wegdragen want een maand later al, op 18 mei 1932, had de aanbesteding plaats. In totaal hadden tien aannemers ingeschreven met offertes die varieerden tussen net geen f 60.000 en meer dan f 74.000. Aannemersbedrijf G. de Vries uit Helmond had als laagste ingeschreven voor een bedrag van f 59.500,-¹⁴⁰. Dat was beduidend lager dan de eerstvolgende. Dit viel zowel het kerkbestuur als pastoor en architect Valk op. Aannemer De Vries werd daarom speciaal uitgenodigd zijn offerte te komen toelichten. Door het kerkbestuur en de architect werd samen met de aannemer de inschrijving post voor post doorgenomen. Daarbij bleek dat een bepaalde stelpost ongeveer f 2000,- te laag was geschat. De aannemer stelde de zaak ter plekke bij en verhoogde zijn inschrijvingsbedrag met f 1800,-. Het nieuwe bedrag bleek nog steeds het laagste te zijn. Het werk werd daarop aan de heer De Vries gegund en deze nam de uitvoering ter hand terwijl een zekere Havekens het bouwkundig toezicht zou houden.

Foto 4 De sloop van het neogotische dwarschip in mei/juni 1932. Let op de primitieve en gevaarlijke manier van werken - coll. Hist. Kring.

Nog in mei 1932 werd begonnen met de sloop van het dwarsschip uit 1891 (foto 4). Het graafwerk voor de nieuwe fundering stagneerde echter omdat men een aantal doodskisten aantrof die op het kerkhof herbegraven werden. Ook stuitte men op zeer zware funderingen⁽⁵⁾, blijkbaar van het middeleeuwse priesterkoor dat in 1891 minder grondig was verwijderd. Eind juni kwam bij een ongeluk op de bouw de toen eenentwintigjarige Johannes Wilhelmus Raasing om het leven⁽⁶⁾. Op 5 september 1932 werd de bouw door justitie stopgezet (zie later). Pas eind december konden de werkzaamheden worden hervat. In de maanden januari en februari van 1933 winterde het evenwel stevig zodat er twee periodes van ongeveer drie weken met vorstverlet waren. Pas begin maart kon men normaal aan de gang en werden de muren opgetrokken. Op 17 juni begonnen de 'wulvenbouwers' aan de bouw van de grote gewelven van het huidige dwarsschip; op 28 augustus was dat afgerond. In de loop van september kon men met het interieur beginnen en werden o.a. de zijaltaren gesteld. Op woensdag 18 oktober werd de kerk door mgr. Jansen, aartsbisschop van Utrecht, geconsacreerd.

Conflicten: architect en pastoor ruimen het veld

Vanaf het begin ging er van alles fout. Zoals reeds gemeld legde justitie op 5 september de werken stil. Het zou te ver voeren in detail in te gaan op wat er precies is gebeurd. Misschien is het voldoende kennis te nemen van hetgeen J. van der Vaart in zijn boek over architect Valk⁽⁷⁾ over deze zaak schrijft: *'Na onenigheid over het loon van de opzichter werd, op advies en/of onder druk van de inspecteur van het Aartsbisschoppelijk bouwbureau, de heer Starmans, het honorarium van Valk niet langer uitbetaald en werd de opzichter Havekens ontslagen. Valk was niet langer meer betrokken bij de afronding van dit project'*. De bestekken, ontwerpen en detailtekeningen van de Groessense kerk werden door de heer Starmans geconfisqueerd⁽⁸⁾ zodat de bouw alsnog volgens de plannen voltooid kon worden.

Behalve architect Valk moest ook pastoor H.H. Kruis het veld ruimen. A.G. van Dalen schrijft hierover in 1953, dus 20 jaar na dato⁽⁹⁾, met terughoudendheid: *'Pastoor Kruis heeft het ondernomen, wat het kerkegebouw betreft, dit probleem (= vergroting) tot oplossing te brengen. Toen na lang wikken en wegen, bekijken en nog eens weer overwegen, besloten was, heeft hij de moderne oplossing van architect Valk ener Christocentrische kerkbouw aanvaard. Het is nog de tijd niet over alles een verantwoord en onpartijdig oordeel te vellen. Wij constateren hier, dat ernstige moeilijkheden bij deze kerkbouw de*

pastoor noopten het emeritaat te aanvaarden'. Weer dertig jaar later wijst dr. Jan Wolters in 1983 op mogelijke achtergronden van het conflict. Hij spreekt van: ... de stugge ondernemingszin van een Friese pastoor Kruis, wel wat al te doortastend voor Groessen, de visionaire bouwkunst van een Brabantse architect Hendrik Valk,...⁽¹⁰⁾

Of dat al niet vervelend genoeg was ontstonden er na oplevering eveneens problemen rond de afrekening met aannemer De Vries. Een van de punten van wrijving was de aanpassing van het inschrijvingsbedrag in mei 1932. Ook blijkt uit de stukken dat er een dodelijk ongeval is voorgevallen. Dit conflict heeft men helaas niet op eigen kracht kunnen oplossen. Uiteindelijk werd de hele zaak in het voorjaar 1938 voorgelegd voor arbitrage. Het vonnis werd op 5 januari 1939 gewezen⁽¹¹⁾.

Christo-centrisch kerkgebouw

Aan de stijl, de vormgeving en de ambachtelijke benadering van de in 1933 ontstane oostelijke bouw aan de Groessense kerk herkent men direct de hand van architect Hendrik Willem Valk (1886-1973). In 1916 vestigde hij zich als zelfstandige architect te Blerick, twee jaar later definitief te 's-Hertogenbosch. Aanvankelijk was Valk vooral betrokken bij de sociale woningbouw. Vanaf 1925 richtte hij zich op de bouw, verbouwing of restauratie van kerken. *'Valk werd een veelzijdige architect, of eerder een kunstenaar/architect, die op meerdere terreinen van de architectuur zijn sporen heeft achtergelaten'*, aldus J. van der Vaart in zijn reeds genoemde studie. Valk's ontwerpen werden beïnvloed door zijn groeiende affiniteit met het ambachtelijk aspect van de bouwkunst. De toegepaste materialen, vooral de grote handgevormde bakstenen, en de gebruikte vormtaal in de Groessense kerk werken als metafoor voor traditie, een hang naar landelijke eenvoud en het stoere ambacht. De Groessense kerk past in deze zin tussen andere kerken van Valk uit de jaren dertig van de 20ste eeuw met zogenaamde christo-centrische plattegronden. Voorbeelden zijn de katholieke kerken te Achterveld (Veluwe), Heeze (NBr), Haalderen (Betuwe) en Sevenum (L).

Het begrip christo-centrisch is reeds enkele keren gevallen. Christocentrisme was in de jaren dertig van de 20ste eeuw een liturgische stroming die architect Valk volgde bij de vormgeving van zijn kerken. Onder invloed van monniken van de Benedictijner abdij Maria Laach in de Eifel verspreidde zich de opvatting dat de

kerkgangers meer betrokken dienden te worden bij de liturgie en de handelingen aan en om het altaar. Vandaar de grote ruimte, het liefst vrij van pilaren, met een ongestoorde blik op het altaar. Ook paste in het christo-centristische ideaal bijvoorbeeld dat de zangers van hun hoge zangzolder kwamen en achter het altaar plaatsnamen om met hun gregoriaanse gezangen de liturgie te 'onderschrijven'^{11,2)}.

Om dat alles te benadrukken maakte men gebruik van speciale formaten metselstenen, dakpannen en bijzonder voegwerk. Zelfs de vloer van gebroken tegels paste hierin. In plaats van het met overvolle muurbeschilderingen overladen neogotisch kerkinterieur uit 1891, werd soberheid het leidende motief in de Groesense kerk.

Besluit

Kijkt men nu terug op de bouwactiviteiten van 75 jaar geleden dan is de balans, afgezien van de persoonlijke drama's die ermee verbonden waren, toch niet zonder meer positief te noemen.

Zo was de bevolking van Groessen niet steeds even gelukkig met de visies van architect en pastoor. Dat betekende immers een radicale breuk met het bestaande interieur en sfeer in de kerk. Sommige oudere parochianen herinneren zich, of hebben het vaak thuis horen vertellen, dat volgens architect Valk het stukslaan van de vloertegels een symbolische betekenis zou hebben. Hij wilde daar mee aangeven dat iedere parochiaan op deze manier zijn eigen steentje bijdroeg. Maar of pastoor en architect met dergelijke uitlatingen toentertijd bereikten wat hen voor ogen stond kan betwijfeld worden.

Bovendien kunnen ook vragen gesteld worden bij het 'rücksichtslos' afbikken van de muren en pijlers. Hoogstwaarschijnlijk zijn daardoor nog onder meerdere verflagen aanwezige middeleeuwse muurschilderingen verloren geraakt. Zelfs werd in die periode eveneens de vermoedelijk nog aanwezige middeleeuwse polychromie op bepaalde houten beelden¹³⁾ verwijderd. Het streven naar de christo-centrische soberheid had dus wel degelijk een prijs.

W.F.W.M. van Heugten, Duiven

NOTEN:

- (1) A.G. van Dalen: het kerspel Groessen door de eeuwen heen (Groessen, 1953) p. 50. De komst van de Huis-tenaren was niet alleen ingegeven door het feit dat zij tuinders waren en grond in Groessen goed en bovendien goedkoop was. Zoals Van Dalen aangeeft, stimuleerde de kerkelijke overheid indertijd deze stap mede om te voorkomen dat werkloze tuinders naar de fabrieken zouden gaan en op die manier in het stedelijk proletariaat zouden verdwijnen.
- (2) Zie ongedateerde brief in het Parochiearchief.
- (3) Brief Rijksbureau Monumentenzorg, dd 16.4.1932.
- (4) Zie Archief Parochie St. Andreas, inv.nr. 66.
- (5) Zie Archief Parochie St. Andreas, inv.nr. 66, m.n. de memorie van eisch van aannemer De Vries, april 1938. Mogelijk betrof het de resten van een grafkelder waarvan in sommige oude akten sprake is.
- (6) Johannes Wilhelmus Raasing, 5 december 1910 – 28 juni 1932. Zijn graf, waarbij drie jaar later zijn vader ook werd begraven, is nog op het Groessens kerkhof aanwezig (met dank aan mev. R. te Koppele).
- (7) Drs. J. van der Vaart doet deze uitspraak op basis van het archief van architect Valk. Zie J.J.M. van der Vaart: Hendrik Willem Valk (1886-1973) (Rotterdam, 2007), p. 162.
- (8) Zie J. van der Vaart, p. 167. Toen Valk bezig was met de verbouwing te Groessen had hij contacten over een mogelijke kerkverbouwing in Schalkhaar. Ook deze opdracht werd Valk ontnomen.
- (9) A.G. van Dalen: het kerspel Groessen door de eeuwen heen (Groessen, 1953) p. 54-55.
- (10) J. Wolters: *Lezing ter gelegenheid van het vijftigjarig bestaan van de huidige dorpskerk te Groesen* (Historische Kring Duiven-Groessen-Loo, 1983)
- (11) Zie Archief Parochie St. Andreas, inv.nr. 66.
- (12) Dat in die tijd de Groessense schola cantorum, het huidige herenkoor, werd gesticht, past geheel in dit beeld.
- (13) Uit de weinige foto's die er zijn van het interieur van vóór 1931/1932 blijkt dat bepaalde beelden een neogotische polychromie hadden. Ook in archiefstukken betreffende de verbouwing in 1891 (Archief Parochie St. Andreas, inv.nr. 65) wordt melding gemaakt dat op houten beelden een nieuwe polychromie werd aangebracht. Of men toen de oude (middeleeuwse?) verflagen heeft verwijderd, is niet bekend.

DE BIEREWITSCHSE TIENDE

In het vorige nummer van Driepas⁽¹⁾ is aandacht besteed aan een verdwenen zakelijk recht: de tiendbeffing. In 1907 worden de tienden bij wet afgeschaft, waarna in het bele land zgn. Tiendcommissies aan de slag gaan om de rechtsgeldigheid, de aard en de omvang van aangemelde tienden te onderzoeken. Schattingscommissies bepalen daarna de schadeloosstelling. Een van de verdwenen tienden in onze gemeente is de Bierewitsche tiende. Alleen al vanwege de naam is verder gespeurd naar oorsprong en inhoud van deze hoofdzakelijk in Groessen tussen Achtergaardestraat en Helboek gelegen tiend. Zelf schrijft de Tiendcommissie van het 2de Tienddistrict de naam op verschillende manieren: Bierewitsche, Bierwissche, Birewitsche. Dat geeft weinig aanknopingspunten; het lijkt geen serieuze naam, 't doet bijna carnavalesk aan. Maar naar zal blijken is hier sprake van een respectabele afkomst en ouderdom.

Van Byerwisch naar Bierewitsch⁽²⁾

Onder de door de aangevers ingediende archiefstukken⁽³⁾ bevindt zich een bewijsstuk, een tiendrol uit de 16de eeuw. Omdat de aangevers het document niet voorgoed willen afstaan, schrijft een 20ste eeuwse klerk het nauwgezet over. Het behoort volgens het schutblad toe aan *Joncker Wijlbelt van Boickhorst*, Willem van Buckhorst⁽⁴⁾ is de 16de eeuwse eigenaar.

Op het titelblad lezen we *Buckborster Tijnden in die Lijmers in die kerspelen van Groessen, Sevenser und Druyven*. Hij noemt het Boekhorster Tienden maar het is in feite een bijgewerkte versie van een veel oudere Tiendrol, een kopie van het *Tiendboek van Henrick Byerwisch* uit 1476. Die veel oudere inhoud onthult de naam. De aanhef luidt als volgt:

In den jair onss Heeren duysent vierhondert sess ende tsoenventich befft Henrick Byerwisch een konde ind ghetuychnisse doin beleyden van sijnen thiende gelegen in Lyenersch inden kerspelen van Groessen, Zevenbair ende Druyven gelijk as hem dye aenbestorven ende aengheerfft is van Jacob Byerwisch sijnen vaeder nae uythwijsinghe deser cedelen byer nae per partbes volgende dye beschreven wordt op Sinter Claesavent Episcopi inden selven jair.

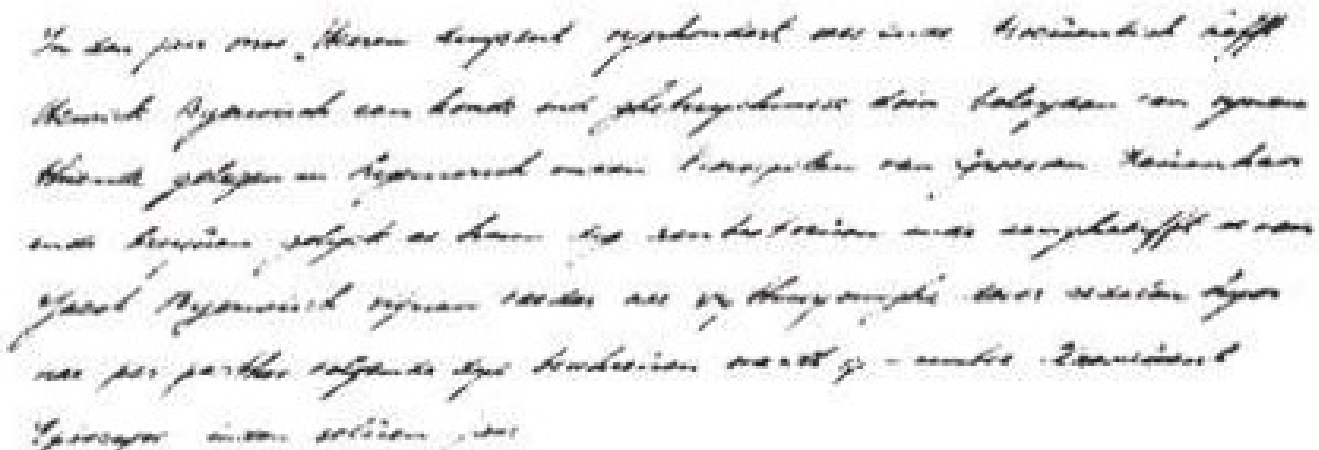
In hedendaagse taal:

In het jaar onzes Heren 1476 heeft Hendrik Bierwisch een verklaring en getuigenis doen opstellen van zijn tienden gelegen in de Liemers in de kerspelen van

Groessen, Zevenaer en Duiven zoals die hem door overlijden en erfenis is toebe-
deeld van zijn vader Jacob Bierwisch, naar blijkt uit deze hierna volgende cedu-
len die per perceel beschreven wordt op de avond van Sinterklaas bisschop in het
zelfde jaar.

Het is aardig om het eerste tiendplichtige perceel (item) te vermelden:

*Item - inden yersten boigbe sijdt tot Groessen wardt aengaende up Sciltzboevel, waarin we
de naam Schildheugel herkennen*

*In den jere 1651. Hieren bygevoert sijndelick dat in een tiendplichtighe
kennel Bygevoert een kende met gheboegheuse die beloggen van ynen
kennel gelyken in Bygevoert en een kende van ynen kende
en een kende, selcht es hem te verhoeren in een gelyckheit van
Jacob Bygevoert ynen kende met gheboegheuse die beloggen
naer per parthe volgens die kende van de kende kende
gelyken in een kende, etc.*

Een 20de eeuwse klerk heeft nantegezet de aanteef van Henrick Byerwisch ' Tiendrol overgeschreven

De familienaam Bierwisch is verbonden met deze tiende. Het is een familie die
in de 14de en 15de eeuw in de Arnhem tot het stedelijk patriciaat heeft behoord.
Leden met de naam Johan, Jacob en Hendrik wisselden niet alleen hun voorna-
men maar ook verschillende stedelijke functies als burgemeester of schepen met
elkaar af. Er is een Jacob Bierwisch, na wiens overlijden in een erfverdeling op 28
juli 1330 o.a. gewag wordt gemaakt van tienden in de Liemers, die hij in leen
heeft van ridder Bernard van Dorenweerde en jonkvrouwe Van Hagenstein. Dat
is de eerste Bierwisch in relatie tot deze tiende (daardoor wellicht de naamgever),
maar zijn zoon heet Johan, niet Hendrik. Vijf generaties verder is er weer een
Jacob Bierwisch († 1440), die twee zonen achterlaat: Johan en Hendrik. Het is
dése Hendrik († 1484) die in 1476 de tiendrol laat maken⁹⁾; de Bierwische tien-
den gaan na zijn overlijden naar zijn broer Johan.

Hoe komt de naam van Willem van Buckhorst op het schutblad? Broer Johan
Bierwisch trouwt met Jutte Bentinck, zij krijgen een dochter Aleid († 14 mei
1517). Aleid huwt in 1496 met Johan Willemsz van Buckhorst (* 1483, † 1541)

en hún zoon heet Willem (* 1527, † 1567). Het is deze Willem die opnieuw het tiendboek laat maken. Met zijn naam er op. Door vererving blijven de inkomsten van de Bierewitsche Tiende "in de familie", hoewel de tiende formeel eigendom is en blijft van de familie Van Doorenweerde⁶⁾ en erven.

Over het verloop van de bezitsverhoudingen in de periode van de 17de tot de 19de eeuw is niets bekend.

De oorsprong van de naam Bierewitsche tiende is nu duidelijk. De tiend zelf is ouder, die oorsprong ligt ver vóór 1476. Zelfs nog vóór 1330, want in 1321 wordt al melding gemaakt van jaarrenten uit de tiend in de parochie Groessen. Is dit misschien de oorspronkelijke relatie met de kerk?

Aard en inhoud van de tiend

De tiend wordt geheven over *tarwe, rogge, haver, gerst, boekweit, boonen, eruten, wikke, klaver (eerste snede), koolzaad en suikerbieten*. Het is dus voor zes gewassen een grove tiend en voor het overige een *smalle tiend*. Van de eerstgenoemde negen gewassen (tarwe t/m klaver) wordt twee vijfentwintigste deel geheven, na aftrek van een vijfde deel voor de grondbelasting. Wat betreft suikerbieten moet een geldelijk bedrag van 62½ cent *per 100 oude roeden* worden afgedragen. Voor koolzaad dient men *f 1,- per f 14,-* opbrengst te betalen.

Als men het bovenstaande leest en tevens bedenkt dat vele percelen maar gedeeltelijk *tiendplichtig* zijn, hetgeen op een - in onze ogen - vrij vage manier is aangeduid, kan men zich voorstellen dat het elk jaar een gepuzzel is geweest om de *tiendbeffer* het zijne te geven.

Een enkel voorbeeld maar dan ook wel het meest ingewikkelde.

Perceel C576 in de kadastrale gemeente Groessen en 't Loo is 5.14.70 hectare groot, waarvan tiendplichtig is:

- ± 15.30 aren, 1 van 25 de schooven;
- ± 42.66 aren, 4 van de 75 de schooven;
- ± 56.66 aren, 4 van de 75 de schooven;
- ± 1.22.50 hectaren;
- ± 43.64 aren, waarvan 1 dreef die vanaf de Achtergaardsche straat over de Grip doorgaat tot aan het Kamerstraatje, slechts 1 van de 25 schooven geeft.

De Tiendrol van het Tweede Blok

J. van Egeren zijn overgegaan tot het delen in drie *bloktienden*, die successievelijk worden verkocht.

In 1873 wordt van het 2de blok een tiendrol gemaakt (zie afbeelding), die op een nog niet achterhaalde manier in handen komt van G.W. Roes en echtgenote. In 1895 wordt in een *akte van scheiding tusschen de erven van G.W. Roes en J.C. van der Heijden* het 2de blok toebedeeld aan J.L.M., G.J.M. en M.P. Ingehousz te Breda.

In 1876 verkoopt H.G. van Egeren c.s. het 3de blok voor f 4800,- aan Th.J.J. Bartels, wiens erven het in 1900 laat veilen. Voor f 1406,- wordt notaris mr. S.Th.J. Roes uit Arnhem de eigenaar. Dezelfde notaris had al in 1896 op een veiling voor f 3112,- het 1ste blok van J.H.S. van Egeren en H.J. van Egeren aangekocht.

Verdeling in bloktienden

Ooit is de Bierewitsche tiende één geheel geweest, maar in de 19de eeuw heeft een tiendgerechtigde bij verpachting of verkoop de tiend in drie blokken verdeeld. Men noemt dat *bloktienden*. Hoe is dat in z'n werk gegaan?

Op 24 mei 1816 wordt uit den *boedel van de echtelieden F.H. van Berck en A.M. Terschmitten* de Bierwitsche tiend voor f 5100,- aan de weduwe H.O. van Hugenpoth verkocht.

Op 9 juli 1842 verkoopt A.A. baron van Hugenpoth voor f 5000,- de Bierwitsche tiend aan J. Van Egeren (uit Groessen). Nadien blijkt uit diverse akten dat waarschijnlijk de erven van

Kortom, in 1909 heeft de Tiendcommissie te maken met notaris mr. S.Th.J. Roes, bezitter van het 1st en 3de blok, en de drie kinderen Ingenhouz elk voor 1/3de deel van het 2de blok van de Bierewitsche tiende. De door hen geleverde bewijsstukken overtuigen de Tiendcommissie, het aantal *tiendplichtige* percelen wordt vastgesteld, hun aanspraken worden erkend.

Memoriën van Bezwaren

Net zoals bij de Burensche Tiend levert dat tal van bezwaren op. Alleen al voor het 2de blok komen 26 Memoriën van Bezwaren binnen (zie Bijlage). In meerderheid wordt noch de op het perceel rustende *tiendplicht noch de tiengerechtigheid* van de aangevers bestreden. Men wil wel de commissie graag duidelijk maken dat er soms decennia lang niet *getiend* is, zodat er sprake is van *slapende tienden*, in de hoop dat de Schattingscommissie daar rekening mee houdt. De bezwaarden weten dat een lage schatting van de *tiendwaarde* voor hen een lage jaarlijkse *tiendrente* - een der- tig jaar lang te betalen bedrag - kan betekenen. De Tiendcommissie is echter on- verbiddelijk. Ook al is er langdurig geen tiend geheven, is eenmaal de *tiend- plichtigheid* onomstotelijk vastgesteld dan volgt taxatie. Maar, zo formuleert de Tiendcommissie plechtstatig: *Dat aan aldus gebruikte percelen geen hooge tiendwaarde behoort te worden toegekend moge niet onwaarschijnlijk zijn, doch de betrokken schattings- commissie, welke niet de taxatie is belast, zal dan ook met de gebruikswijze van den grond moeten rekening houden.*

Een van de bezwaarden is G.Th. Janssen uit Groessen.

De Tiendcommissie vat zijn bezwaar kort en krachtig als volgt samen: *Bezwaarde beweert dat de tiend hem geheel onbekend is en daarom abus.*

Dan blijkt uit het onderzoek dat niet de aangever maar G.Th. Janssen abus is. *In de vergadering der Tiendcommissie is evenwel door hem erkend, dat het perceel voor 15 jaar getiend werd en dat sindsdien door de gebruikswijze van den grond rechtsuitoefening niet meer mogelijk was. Voorts is in die vergadering door Jan Egging, oud 70 jaar, wonende te Groes- sen, onder eede verklaard, dat hij voor 30 à 35 jaar tiendaanwijzer en vroeger pachter van de Bierewitsche Tiend is geweest en dat uit perceel C 840, toen het nog bouwland was, steeds ongebinderd tiend is gebaald. Daarenboven komt het als deel van oud nummer C 288 in de tiendrol van 1873 voor. De Tiendcommissie acht derhalve perceel C 840 tiendplichtig en wel voorzoover afkomstig van C 288, hetwelk met C 289 over een lengte van 60 meter en een breedte van 39 meter van de oude Dorpstraat af werd getiend, d.i. voor 25.50 aren zuidelijk.*

Op zich toont het bovenstaande wederom aan dat tiendplichtigheid een hoop gepuzzel oplevert.

Maar G.Th. Janssen geeft niet op. Na de taxatie waagt hij nog een poging de tiendwaarde omlaag te krijgen, zoals blijkt uit zijn briefje (afbeelding) dat niets aan duidelijkheid te wensen overlaat:

Groessen den 6 Januari 1914

Weledele Heer,

Daar wij gezien hebben in de schattingslijst van 23 December de Bierewitsche Tiend het nummer 840, sectie C van ouds afkomstig van nummer 288 sectie C dat de uitslag was f 1,36. Daar mij dat vreemt voorkomt kunt gij denken, want ik dacht dat ik van dit perceel geheel vrij was omdat ik daar nog nooit geen teent van gegeven heb. Ik kan daarom met zekerheid zeggen dat het in geen 36 jaar geteent is. Want zoo moeten wij nog al wat beta-

nr 231.
Groessen den 6 Januari 1914
W. Th. Janssen
Dagboek 1914

Daar wij gezien hebben in de schattingslijst van 23 December de Bierewitsche Tiend het nummer 840, sectie C van ouds afkomstig van nummer 288 sectie C dat de uitslag was f 1,36. Daar mij dat vreemt voorkomt kunt gij denken, want ik dacht dat ik van dit perceel geheel vrij was omdat ik daar nog nooit geen teent van gegeven heb. Ik kan daarom met zekerheid

zeggen dat het in geen 36 jaar geteent is. Want zoo moeten wij nog al wat betalen en dat voor elk jaar dus ik heb dan een verzoek als het nu bestaat om het een beetje te verlagen of om het anders te stellen.

Hoog Achting
W. Th. Janssen

G. Th. Janssen
Lantbouwer te Groessen
op de kamps
Gemeente Groessen

len en dat voor elk jaar dus ik heb dan een verzoek als uw het belieft om het een boetje te ver-
ligten of om het anders te stellen.

Hoog Achting

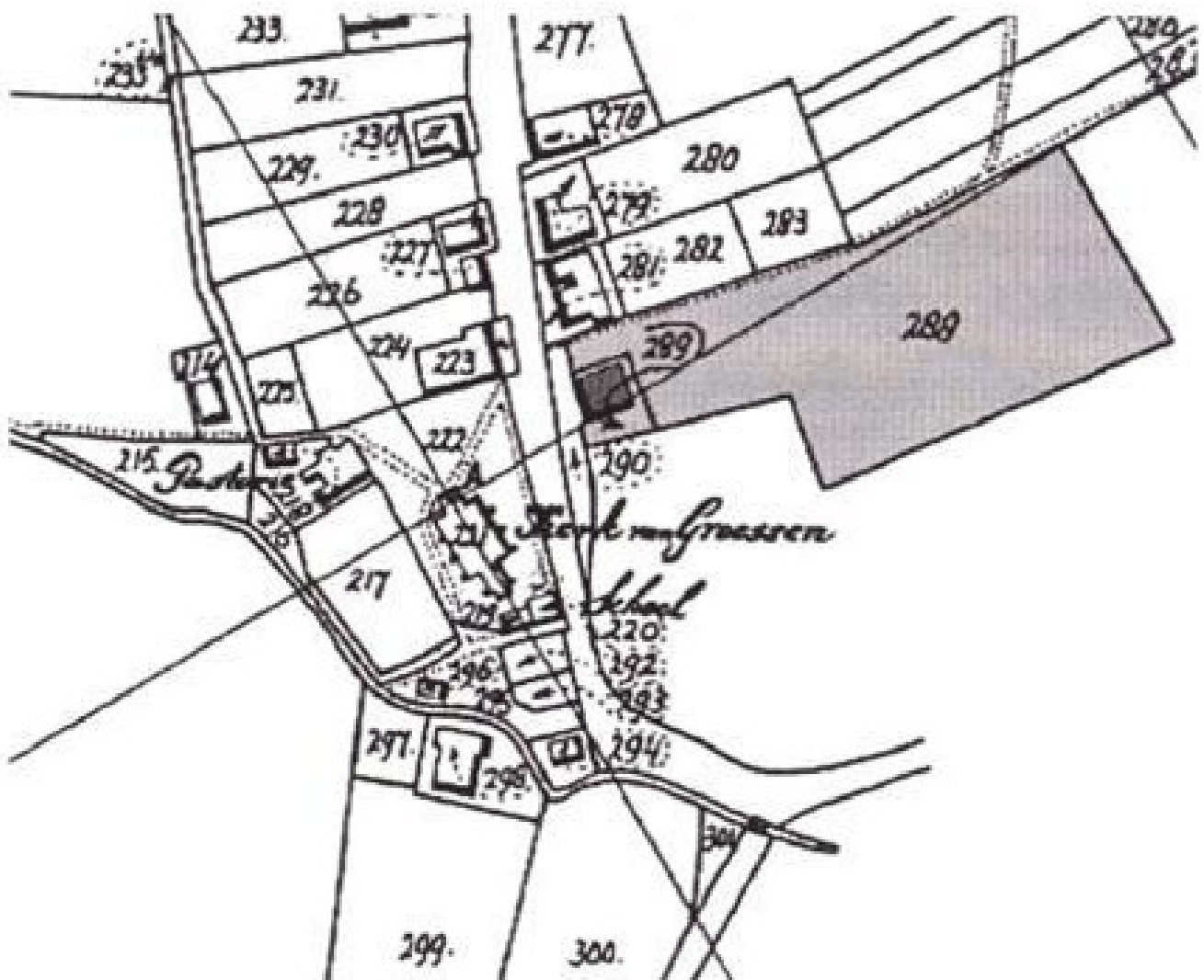
Uw dienaar

G.Tb. Janssen

lantbouwer te Groessen op de kamp

Gemeente Duiven

Ter verduidelijking toont het fragment van de kadastrale kaart uit 1832 de twee percelen C 288 en C 289 (kadastrale gemeente Groessen en 't Loo) die in de discussie worden genoemd. Perceel C 288 is in gebruik als bouwland. Het perceel C 289, waarop het huis van bakker Derk Mutter staat, is later opgegaan in het St. Antoniusgesticht, over het perceel C 288 ligt nu ongeveer het Schuttersplein.

De situatie in 1832, als Derk Mutter (bakker) de percelen C 288 en C 289 in eigendom heeft

Wat G.Th. Janssen met een eenvoudig briefje denkt te bereiken, probeert een lid van de familie Van Nispen via een rechtszaak. Op 16 december 1913 kondigt het *Armbensch Advertentieblad* een geding aan tegen de hoogte van de jaarlijkse zuiveren tiendopbrengst van zes percelen, terwijl die opbrengst in eerste instantie door de Schattingscommissie is vastgesteld en later door de Commissie van Beroep onveranderd is bevestigd op (totaal) f 56,48. Op 8 september van het volgende jaar zou de zaak voorkomen. Het is niet na te gaan of deze en de eerder gemelde actie succes hebben gehad.

Th.M.J. Jonker, 't Loo

P.S. In het artikel over de Burense Tiend in de vorige Driepas is onder noot 4 geschreven: *Lovis de Molle = ???*. Zou het misschien een vorm van 'potjeslatijn' kunnen zijn en de molen van Leuven betekenen? Maar heeft er in Leuven een molen gestaan?

Bijlage - Memoriën van Bezwaren:

1. Alberta van Bindsbergen, Groessen	14. G. Belsink, Groessen
2. Th.A. Janssen, Duiven	15. J.W. Nass, Groessen
3. Jhr. mr. H.C.M. van Nispen tot Pannerden, Arnhem, namens zijn zuster Eugénie	16. H.B.M. Berendsen, Groessen
4. C.C.G. Otten, Duiven	17. Th.J. Alevén, Groessen
5. G. Nieuwenhuis, Groessen	18. R. Van Haaren, Wehl
6. G.E.A. van Leuffen, Groessen	19. H.B.M. Berendsen, Zevenaar
7. P. Peters, Duiven	20. H.Th. Bloemberg, Groessen
8. J.H. van Wijhe, Arnhem	21. G.Th. Janssen, Groessen
9. Th. Bies, Groessen	22. A.J. Wartena e.a., Zevenaar
10. P.B. Bloemberg, Groessen	23. P.J.A. Lentjes, Groessen
11. H. Holland, Groessen	24. H.R. van Huert, Duiven
12. M. Roding, Groessen	25. H. Berendsen, Groessen
13. J.R. Janssen, Groessen	26. Th.J. Derksen, Groessen

NOTEN:

- (1) Driepas 2008, nr. 1, blz. 2-10.
- (2) Met dank aan Frank Boekhorst, die bijzonder veel overzichtelijke informatie heeft verschaft.
- (3) Gelders Archief, Arnhem: inv. nr. D301, dossier 188, de Bierewitsche Tiend Blok 1 & Blok 3, dossier 188bis, de Bierewitsche Tiend Blok 2. De 16de eeuwse tiendrol is nog steeds in particulier bezit, zie ook <http://de-wit/bronnen/liemers-boekhorst-tiendrol-1476.htm>
- (4) Hij is de naamgever van boerderij Boekhorst, Loostraat 20.
- (5) De veronderstelling is dat het in die jaren roerige tijden waren (Karel de Stoute wilde Gelre inpalmen). Onder de bevolking heerst een wijdverbreide onwil om belasting te betalen en ook het insen van tienden gaat moeizaam.
- (6) Doorwerth.

IJSGANG

In mei 1928 kwamen mijn ouders Gerrit Peters en Catharina Keultjes te wonen in 't Loo, op het adres (toen) L97, later Loodijk 3 en nu, nadat eind jaren negentig de dijk onder handen was genomen waardoor de afweg van de dijk verviel, is het 't Grieth 10 geworden.

Mijn vader was afkomstig uit Angeren, zijn broers en zusters woonden er nog. In januari '29 werd zijn oudste zoon geboren en doordat de Rijn dichtgevroren was, kon hij, mijn vader, bij de Loowaard over het ijs naar zijn familie aan de overkant lopen om hen het heuglijke nieuws te vertellen. 's Middags wilde hij langs dezelfde weg terugkeren, maar inmiddels was het ijs gaan kruien. Er zat niet veel anders op dan naar het Looveer te gaan, waar veerbaas Martens hem met enige moeite over de rivier heeft geholpen. De volgende dag bleek hier al het ijs weggedreven te zijn en ergens stroomafwaarts de rivier verstopt te hebben. Dat laatste wordt *ijsgang* genoemd.

Ijsgang zullen we tegenwoordig niet meer meemaken: de gemiddelde watertemperatuur is gestegen, het water is meer vervuild en er is meer scheepvaart dan vroeger.

Mijn vader is al jaren dood, maar mijn moeder is in maart jl. 110 jaar geworden.

W.A. Peters, 't Loo

UIT DE KRANT VAN TOEN

Dankzij onze penningmeester de heer Tj. Kooy, die Friese "roots" heeft, kunnen we enige berichten over Groessen reproduceren uit de Leeuwarder Courant. Dit is een krant met een zeer respectabele ouderdom. Waarom Groessen zo ver weg in het nieuws was - over Duiven of 't Loo wordt niet gerept - is onbekend. Aan de andere kant, Groessen leverde maar eens in de drie jaar "nieuws" op, zoals hieronder blijkt.

In 1890

Terwijl bij gelegenheid der kermis te Groessen eergisteren op een boventaal druk werd gedanst, had iemand het ongeluk tegen eene petroleumlamp te stooten, die in het midden der zaal hing. De lamp sprong met een vreeselijken slag uiteen en dit veroorzaakte een begin van brand. Een der bezoekers schopte de brandende lamp van de trap, zoodat toen ook de uitgang versperd was. De paniek die daardoor onder de talrijke bezoekers ontstond, was zeer groot, zoodat velen onder den voet geraakten, vele anderen uit het raam sprongen en dus velen zich bezeerden. Gelukkig echter slechts één ernstig. Het ongeluk is dus betrekkelijk nog goed afgegaan.

Een inwoner van Arnhem kocht van een boer uit Groessen 2 hammen. Toen de huisvrouw de eene ham doorsneed, bemerkte zij dat die er zeer vreemd uitzag. Zij begaf zich daarmede naar een der keurmeesters, en deze constateerde, dat de ham overvuld was met blaaswormen of rinnen (*Cisticercus cellulose*) welk vleesch door den mensch gebruikt, de lintworm veroorzaakt.

In 1893

In 1896

— Een honderdjarige. Heden viert Arent Alevens te Groessen (gemeente Loo) zijn honderdsten verjaardag. Van die eeuw is hij 87 jaar koorzanger in de R. K. kerk te Groessen (nog altijd klimt hij 's Zondags de trappen op), 45 jaar lid van de Vincentius-Vereeniging, waarvan 34 jaar president. Hij is lid van het parochiaal kerk- en armbestuur, lid van het gecombineerd college te Zereaar en een steunpilaar van het bijzonder onderwijs.

Wie kent deze verhalen uit de "familiegeschiedenis"?

Th.M.J. Jonker, 't Loo

DE BEUGELBAAN VAN GROESSEN

Vragen rond een vergeten volksspel

Beugelen is een oud spel, dat vooral in oostelijke Noord-Brabant, Noord-Limburg en in de Duitse grensstreek om Kevelaar gespeeld wordt. Er zijn al afbeeldingen uit de 15e eeuw van bekend. In het Nederlands Openluchtmuseum is sinds een jaar of tien ook een beugelbaan, vlak bij het Brabants café. Tijdens een recent bezoek met het Groessens berenkoor aan het Openluchtmuseum merkte een van de deelnemers op: maar in Groessen hadden we toch ook een beugelbaan. Toen we jong waren, werd er bijna verontschuldigend aan toegevoegd.

Beugelen

Het spel is geschikt voor iedereen, voor jong en oud. Vooral de missers zijn aanleiding tot veel hilariteit en plezier. Het spel wordt gespeeld op een rechthoekige lemen baan waarop iets voorbij de helft een stevige ijzeren beugel in de grond staat. Men speelt met houten of kunststof ballen en een houten spatel (in Deurne (NBr) ook wel een *slager of sleger* genoemd) die veel lijkt op een strandschepje voor de kinderen. Maar wel veel steviger omdat de officiële ballen ca. 4 kilo wegen. Het is de bedoeling om de bal van voor naar achter door de beugel te spelen. Het spel wordt gespeeld in twee partijen van twee personen. Er zijn twee kleuren ballen, op deze baan rood en grijs, maar ieder heeft in principe zijn eigen bal. In Oost-Brabant en Noord-Limburg wordt wel gebeugeld in competitieverband.

Herinneringen gevraagd

In de jaren dertig van de 20ste eeuw (toen bepaalde Groessense zangers dus nog jong waren) lag er een beugelbaan bij de familie Meijer aan het spoor, ongeveer waar het houten huisje (noodwoning?) nog staat. Hoe groot de baan was, of er een lemen speellaag, wie het bedacht en georganiseerd had, is onbekend. Men herinnert zich wel dat de ballen wel kleiner waren dan in het Openluchtmuseum. Vragen dus waarop we graag antwoord krijgen.

W.F.W.M. van Heugten, Duiven

Agenda

Op vrijdag 21 november 2008 organiseert de Historische Kring het jaarlijkse symposium in de raadzaal van het gemeentehuis.

Het thema is *Geloven in de Liemers*.

Er zijn drie sprekers:

1. Prof. Dr. P.J.A. Nissen (universiteit Tilburg) over religieus erfgoed in de Liemers en de speciale rol van deze streek op de religieuze kaart van Nederland.
2. Dr. H.H. Knipscheer (universiteit Leiden) over de in Duiven geboren Theodor Rutjes. Deze bijzondere man was tussen 1860 en 1894 missionaris en bisschop in Mongolië.
3. Drs. J.H.F. Zweers (docent geschiedenis) over de godsdienstpolitiek in het hertogdom Kleef in de 16de eeuw en de periode na 1614 onder Brandenburg-Pruissen.

Aanvang 13.30 uur. Toegang gratis.

Vrijdag 12 december 2008 moes aete in het Cultureel Centrum 't Eiland. Tijdens een informele bijeenkomst ter afsluiting van het jaar kan onder het genot van een drankje door de leden worden bijgepraat. Dit kan o.a. worden gedaan naar aanleiding van een fotopresentatie van de in 2008 georganiseerde activiteiten. Het geheel wordt afgesloten met een stamppotbuffet. Aanvang: 17.00 uur; de kosten bedragen € 2,50. Tot 7 december kunt u zich aanmelden bij het secretariaat.

Aanwinsten

Mevr. M.E.A.J. Spaan heeft een waar monnikenwerk verricht door zoveel mogelijk alles met betrekking tot de familienaam Spaens, Spaen en Spaan te verwerken in "een familiegeschiedenis in documenten", zoals zij het zelf noemt. De hoofdtitel is *Genealogie Spaens-Spaen-Spaan*. Een uitvoerige genealogie vanaf 1550 tot 1900, rijk geïllustreerd met waar mogelijk fragmenten uit DTB-boeken en vooral teksten uit de zgn. Volontaire Protocollen. Vrijwel alles waarin

de familienaam voorkomt moet zij onder ogen hebben gehad. De streek rondom Duiven zou de thuisbasis zijn voor bijna alle afstammelingen van de oudst bekende Spaen.

Het boek heeft een Voorwoord, een Inleiding, zeven hoofdstukken met genealogische gegevens, één met relevante kaarten uit de Ambtsatlas, plus twee Bijlagen met kopieën van originele documenten bij de hoofdstukken 2 en 3, een vrij summiere opgave van literatuur en bronnen en tenslotte twee indexen, één op voornaam (betreffende Spaens, Spaen en Spaan) en één op de naam van alle verwante families. Ingebonden, 242 pagina's, het lijkt volledig.

Het samenstellen van een genealogisch familieboek is een immens en tijdrovend karwei. Het verwerken van de vaak moeizaam vergaarde gegevens tot een (ook voor buitenstaanders) goed leesbaar boek is een kunst apart. In dit geval komt de veelheid aan informatie de leesbaarheid niet ten goede. Zo wordt er veelvuldig geciteerd uit de zgn. Voluntaire Protocollen, maar nauwelijks of niet juridische achtergrondinformatie gegeven. Ook de vormgeving draagt niet bij aan duidelijkheid, waar het een tekst van de auteur betreft dan wel een citaat. Daarmee is dit indrukwekkende werk eerder een studieboek dan een leesboek voor de geïnteresseerde leek. En dat is jammer.

Het boek is te bestellen via marijkespaan@t-online.de voor de prijs van € 24,95, exclusief verzendkosten.

Oproep

Zowel het bestuur als de redactie luiden de noodklok. Wij vragen dringend om versterking van zowel het bestuur als van de redactie. Zowel het voortbestaan van de Historische Kring als zelfstandige vereniging alsmede van ons tijdschrift Driepas, dat toch beschouwd mag worden als een bindmiddel in de vereniging, staat op het spel. Wij doen een beroep op u: als de Historische Kring u ter harte gaat, als u Driepas belangrijk vindt, meldt u zich als lid van het bestuur of de redactie.

Open monumentendag

Op zondag 14 september jl. zijn op twee plaatsen informatieborden onthuld die iets vertellen over de ontstaansgeschiedenis van de waaien langs de Loodijk.

Deze waaien zijn de littekens in het landschap die ons herinneren aan dijkdoorbraken uit het verleden. Om 14.00 uur onthulde burgemeester Zomerdijk het eerste bord op de dijk bij de hoek Lijkweg-Husselarijstraat, bij de Waai van Bosman, ook wel zwemwaai genoemd (zie foto). Deze binnendijkse waai is in 1809 ontstaan. Even verderop staat op de dijk het tweede bord bij de Waai van Boerboom ofwel de viswaai, een buitendijkse waai. Deze werd onthuld door W. van Heugten, voorzitter van de Historische Kring. In de toekomst, wellicht het volgende jaar, zal een bord worden geplaatst waarop informatie wordt gegeven over de dijkdoorbraak waardoor het buurtschap Leuven is verdwenen en de Jezuïetenwaai is ontstaan.

Na de twee onthullingen nam initiatiefnemer E. Laurentzen, ambtenaar van de gemeente Duiven, tevens bestuurslid van de Historische Kring Huessen, de talrijke aanwezigen mee op een cultuurhistorische struintocht door de uiterwaarden rond de Loowaard.

Herinnering

ER ZIJN HELAAS NOG 24 PERSONEN DIE TOT NU TOE HEBBEN NAGELATEN HUN LIDMAATSCHAP OF ABONNEMENT VOOR 2008 TE BETALEN.

Is dit horizonvervuiling of is hier sprake van geschiedvervalsing?

